

YÛSUF en-NECCÂR

yanında bazı İslâmî kaynaklarda, İsâ'nın bâkire Meryem'den dünyaya geldiği görüşünün zedelenmemesi için İnciller'de İsâ'nın kardeşleri diye zikredilen kimselerin Yûsuf en-Neccâr'ın Meryem'den önceki evliliğinden doğduğu öne sürülmektedir. Fakat Kur'an'da İsâ'nın babasız dünyaya geldiği bildirildiğine göre onun ve annesinin ilâhî cevhere sahip olduğunu iddia eden hristiyan dogmasına destek vermenin bir anlamı yoktur. Esasen Kur'an'da İsâ'nın babasız doğduğu ifade edilirken Meryem'in hiç evlenmediğinden söz edilmez. Dolayısıyla Meryem, İsâ'yı dünyaya getirdikten sonra Yûsuf en-Neccâr ile evlenerek ondan çocukları doğmuş olabilir. İslâmî kaynaklarda ayrıca Yûsuf'un Meryem'in amcasının oğlu olduğu, Meryem'le birlikte mâbede hizmet ettiği, Meryem'in hamileliğini tasvip etmediği, Meryem'e hamileliğini sorduğunda bunun Allah tarafından geldiğini söylediği ve İsâ'nın doğumundan sonra Yûsuf'un onları Mısır'a götürdüğü nakledilmektedir (Sa'lebi, s. 291-295; Köksal, II, 309-313).

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'lebi, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 291-295; V. Ermioni, "Joseph", *DB*, III/2, s. 1670-1674; J. P. Meier, *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus*, New York 1991, I; P.-A. Bernheim, *James, Brother of Jesus*, London 1997; *Ecrits apocryphes chrétiens*, Paris 1997, I, 89-91, 94-97, 126-132; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 2004, II, 309-313; J. Trinquet - R. Gautier, "Joseph", *Catholicisme*, VI, 970-979; Ed. Cothenet, "Joseph le Charpentier (Histoire de)", a.e., VI, 1024-1025; Ö. Faruk Harman, "Meryem", *DİA*, XXIX, 239, 240-241.

MAHMUT AYDIN

YÛSUF b. ÖMER es-SEKAFÎ

(يوسف بن عمر السكافي)

Ebû Ya'kûb (Ebû Abdillâh) Yûsuf b. Ömer b. Muhammed b. el-Hakem es-Sekafi (ö. 127/744)

Emevî valisi.

66 (686) yılı civarında doğdu. Tâif asıllı olup Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi'nin amcasının torunudur. Hakkındaki ilk bilgi, Hişâm b. Abdülmelik tarafından 27 Ramazan 106 (15 Şubat 725) tarihinde Yemen valiliğine tayiniyle ilgilidir. Yemen'de Vehb b. Münebbih'i ağır şekilde dövdürmesi (Zehabi, V, 443) halka şiddet ve baskı uyguladığını göstermektedir. Yûsuf b. Ömer yaklaşık on dört yıl sonra Yemen'in de içinde yer aldığı Irak genel valiliğine getirildi (Cemâziyelevvel 120 / Mayıs 738). Oğlu Salt'ı Yemen'de vekil bırakarak halifenin tâlimatı üzerine otuz arkadaşıyla birlikte gizlice

Kûfe'ye hareket etti. Sakifliler semtine giderek Mudarîler'den adam topladı. Irak Valiliği görevine başladıktan sonra Hişâm'ın emriyle Sind valisi dışında kendisine bağlı olan bütün valileri azletti. Görevden aldığı valilerden bazılarını yakınlarıyla birlikte ağır biçimde cezalandırdı, burada da halk üzerinde baskı uyguladı.

Haccâc b. Yûsuf'un siyasetini benimseyen Yûsuf b. Ömer ilk günlerde, hakkındaki şikâyetler yüzünden görevinden alınan önceki Vali Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi ve onun haraç memuru Târik'ı tutuklattı. Bunu kendisine Hişâm b. Abdülmelik'in emrettiği, Hâlid'e ve arkadaşlarına öfkesi geçinceye kadar işkence etmesini istediği bildirilmektedir. Yûsuf, Hâlid'e ve adamlarına çeşitli işkenceler yaptırdı, ayrıca onlardan 90 veya 100 milyon dirhem para aldı. Hîre'de oğullarıyla birlikte on sekiz ay hapiste kaldıktan sonra serbest bırakılan Hâlid b. Abdullah, Hişâm'ın ölümü üzerine halifelik makamına geçen II. Velîd tarafından 50 milyon dirhem karşılığında tekrar Yûsuf b. Ömer'e teslim edildi. Yûsuf, Hâlid'i işkenceyle öldürttü. Hâlid'in öldürülmesi onu destekleyen Yemen asıllı kabilelerin yönetime düşman kesilmesine sebep oldu. Yûsuf b. Ömer'in valiliği zamanında Arap kabileleri arasındaki Yemenî-Kaysî düşmanlığı yeniden alevlendi. Onun sert ve acımasız davranışları muhalifleri harekete geçirdi; Emevîler döneminin en önemli isyanlarından birine yol açtı. Hz. Ali evlâdından Zeyd b. Ali, Kûfe'de halifelikliğini eline geçirmek için isyan hazırlığına başlamıştı. Ancak Yûsuf b. Ömer, Zeyd'in Hz. Ebû Bekir ile Ömer hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğu haberini yayarak aşırı Şii'lerin Zeyd'in saflarından ayrılmasını sağladı. Düzenlediği bir baskınla Zeyd'in etrafındaki pek çok kişiyi öldürdü; Zeyd de aldığı bir ok yarası sonucunda hayatını kaybetti (122/740).

Yûsuf b. Ömer 123 (741) yılında Hişâm b. Abdülmelik'e başvurarak çok yaşlandığını, gözlerinin iyi görmediğini ve sefere çıkamadığını söylediği Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr'ın azledilmesini önerdi. Fakat Nasr'ı iyi tanıyan ve ona güvenen halife bunu kabul etmedi. Hişâm'dan sonra tahta çıkan II. Velîd de Nasr'ı görevinde bıraktı. Ancak Yûsuf, II. Velîd'i Horasan'ın tekrar Irak vilâyetine bağlanması konusunda ikna etti. Böylece Nasr'ı emri altına alan Yûsuf onu görevinden uzaklaştırmayı planlarken halifenin öldürülmesi yüzünden bunu başaramadı. II. Velîd, amcası Hişâm b. Abdülmelik'in dayısı olan Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî'nin iki oğlunu da Yûsuf b.

Ömer'e katletti. Onun işkenceyle öldürttüğü kişiler arasında aşırı Şii fırkalardan Mansûriyye'nin kurucusu Ebû Mansûr el-İclî, eski Basra Kadısı Bilâl b. Ebû Bürde gibi birçok kişi bulunmaktadır.

II. Velîd'in katli haberini alan Yûsuf b. Ömer, Kûfe'deki Yemenî kabile liderlerini hapsedirdi. Bu sırada III. Yezîd onu görevden alıp yerine Mansûr b. Cumhûr'u tayin etti. Yûsuf, Aynûttemr'e ulaşan Mansûr'un kendisinin yakalanmasıyla ilgili tâlimat verdiğini öğrenince Kûfe'den kaçıp Suriye'ye doğru yola çıktı. Yakınlarının yurdu Belkâ'ya geldiğinde tanınmamak için kadın kıyafeti giyip kadınların arasında gizlendi. Ancak Belkâ'da olduğunu haber alan III. Yezîd'in gönderdiği elli kişilik müfreze tarafından ele geçirildi. Dimaşk'a götürülerek önce Hadrâ'da hapsedildi. Düşmanlarının kendisinden intikam almalarından korkulduğu için II. Velîd'in iki oğluyla birlikte başka bir yere nakledildi. III. Yezîd döneminde ve onun yerine geçen kardeşi İbrâhim b. Velîd'in kısa süren halifelikliği zamanında tutuklu kaldı. İbrâhim'e karşı ayaklanan II. Mervân'ın Dimaşk'a yaklaştığı sırada, İbrâhim ve Süleyman b. Hişâm'ın gönderdiği adamlar tarafından II. Velîd'in iki oğluyla birlikte Yûsuf b. Ömer de öldürüldü (Safer 127 / Kasım 744). Onu öldürenler arasında babasının intikamını almak isteyen Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî de vardı.

Yûsuf b. Ömer, ahmaklıkta mesel olduğuna dair rivayetler bulunmakla birlikte, zeki, cömert, fasîh konuşan kültürlü bir vali olarak tanıtılır. Bazı kaynaklarda dindarlığından da söz edilir. Yûsuf'ta birbirine zıt hallerin varlığına dikkat çeken İbnü'l-Esir onun dostlarını ve yakınlarını gözeten, yumuşak huylu, mütevazî bir kişilik taşıdığını, şiir ve edebiyattan anladığını ifade ettikten sonra aynı zamanda insanlara çok ağır para cezaları verdiğini ve onları dövdürmekte aşırı gittiğini söyler (*el-Kâmil*, V, 225). Akıllı Haccâc'a benzetilen ve devlet için her şeyi göze alan Yûsuf b. Ömer, Iraklılar'ı zor kullanarak Emevî iktidarına boyun eğdirmiştir. Şair Kûmeyt el-Esedî Yûsuf'u şiirlerinde övmüştür. Hîre'deki Sûkuyûsuf onun tarafından yaptırılmış, kendisine nisbetle Yûsufiyye adı verilen paralar bastırmıştır. Bunlar Emevîler zamanındaki en değerli üç sikkeden biridir. Diğerleri, kendisinden önce Irak valiliğinde bulunan Ömer b. Hübeire ile Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin bastırıldığıdır. Bu üç dirhem değerini Abbâsiler zamanında da korumuştur. Halife Mansûr'un haraç

vergi toplarken bu üç dirhem dışında Emevî sikkesi kabul etmediği bildirilmektedir (a.g.e., IV, 417).

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *el-Târîh* (Zekkâr), s. 275, 279, 283-288; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 216; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm – Seyyid Şehhâte), Kahire 1376/1956, IV, 120-125; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 322; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), VIII, 14-18, 21-38, 149-156; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 417; V, 219-226; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VII, 101-112; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, V, 442-444; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukuutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 157-158; İsmail Hakkı Atçeken, *Devlet Geleneği Açısından Hişam b. Abdülmelik*, Ankara 2001, s. 51-55, 65, 70-73 vd.; İbrahim Artuk, "Sikke", *İA*, X, 623; K. V. Zetterstéen, "Yûsuf b. Ömer", a.e., XIII, 440; G. R. Hawting, "al-Thakâfi, Yûsuf b. 'Umar", *El²* (İng.), X, 431-432.

İSMAİL HAKKI ATÇEKEN

YÜSUF PAŞA, Koca

(ö. 1800)

Osmanlı sadrazamı.

Muhtemelen 1730'larda doğmuştur. 1161 (1748) yılında liman reisi Hasan Kaptan tarafından satın alınarak yetiştirilmiş Gürcü asıllı bir köledir. Uzun yıllar hizmet ettikten sonra âzat edilmişse de efendisinin yanından ölümüne kadar ayrılmamıştır. Ardından Kasımpaşa Zincirlikuyu'da bir kahvehane açmış, kışları burada çalışmış, yaz aylarında donanmaya katılarak bu arada edindiği sermayedarların katkılarıyla topladığı parayı ticaretle değerlendirmiş, pek çok defa Mısır'a gidip gelmiştir. İleride hâmesi olacak ve Yûsuf'a devlet kapılarını sonuna kadar açacak olan Gürcü asıllı Cezayirli Hasan Bey ile (Paşa) daha riyâleliği esnasında (1764-1765) muhtemelen böyle bir iş münasebetiyle tanışmış, onun verdiği sermayeyi işletmiştir. Cezayirli'nin kaptan-ı deryâ olmasıyla beraber (Ekim/Ka-

sım 1770) Yûsuf Ağa da yükseldi; önce paşanın hazinedarlığını yaptı, ardından kapıcıbaşılık rütbesiyle kapı kethüdâlığına getirildi. Bu münasebetle hazine vekili Osman Ağa'ya intisap etti (*Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 38). Kaynaklarda yer alan, kendisinin Cezayirli'nin kölesi olduğuna dair kayıtlar muhtemelen liman reisi Hasan ile karıştırılmasından kaynaklanmıştır. Babasının kalyonculuk yaptığı ve yelken levazımatı dükkânı bulunduğu gibi duyumlar daha zamanında merak konusu olmuştur (Lafitte-Clavé, s. 157-158).

I. Abdülhamid döneminin en kudretli siması olarak padişahın vefatına kadar (7 Nisan 1789) iktidarı elinde tutan Cezayirli Hasan Paşa, Şehzade Selim'i tahta çıkartmak isteyen Halil Hamîd Paşa'nın idamında (27 Nisan 1785) ve Selim taraftarlarının ortadan kaldırılmasında rol oynayan kişilerin başında yer almıştır. Sadâret makamına bizzat çıkmaktansa "hünkâr babalığı" ve "saltanat atabegliği" rolünü üstlenerek (Saricaoğlu, s. 125) adamlarından birini bu mevkiye yükseltip perde arkasından işlere yön vermesi tercih eden Cezayirli (Uzunçarşılı, *TTK Belleten*, II/7-8 [1938], s. 373) bu amaçla en iyi yetiştirmelerinden olan Yûsuf Ağa'yı, Halil Hamîd Paşa'nın azlinden sonra sadârete getirilen (31 Mart 1785) Şahin Ali Paşa'nın yerine geçmek üzere hiçbir devlet tecrübesi bulunmadığı halde öne çıkarttı ve hemen sadârete tayin edilmesi için teşebbüste bulundu; bunda başarısız kalmakla beraber vezâretle Mora valiliğine tayini sağladı (16 Ağustos 1785; Vâsîf, s. 283; Uzunçarşılı, *TM*, VII-VIII [1942], s. 22). Günün duyumlarını kaydeden ve Tersâne'deki Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyün'da hocalık yapan Fransız mühendislerinden Lafitte-Clavé, bu tayinin ardından hemen efendisinin elini öpmeye giden Yûsuf Ağa'yı Cezayirli'nin daha o zamanlar sadârete geçirmek istediğine dair yayılan söylentileri nakletmiştir. Buna göre tayin, Cezayirli ile I. Abdülhamid'in Levent Çiftliği'ndeki görüşmeleri esnasında kesinlik kazanmış, Sadrazam Şahin Ali Paşa'nın bu durumdan rahatsızlık duyduğu belirtilmiştir (*Journal*, s. 74). Bu bilgi dahilinde Cezayirli ile arası açılan Şahin Ali Paşa'nın rahatsızlığının, vezâretle Mora muhassıllığı verilmesi sebebiyle Yûsuf Paşa'ya ödenecek câize ve taahhütlerin tesbitinden (Uzunçarşılı, *TM*, VII-VIII [1942], s. 23; Saricaoğlu, s. 126) kaynaklanmadığı açıktır; zira bu tayinden sonra da sadrazamın azledileceği ve yerine Yûsuf Paşa'nın getirileceği söylentileri devam etmiştir (Lafitte-

Clavé, s. 82). Onun Mora valiliğine tayininin, doğrudan mühre nâil olmasının devlet ricâli ve halk arasında doğuracağı hoşnutsuzlukların önünü almak için, muhtemelen Levent Çiftliği'ndeki görüşmede Cezayirli ile kendisinin her istediğini yerine getiren padişah arasında tasarlanmış bir plan olduğu anlaşılmaktadır. Yûsuf Paşa'nın İstanbul'dan yola çıkarken tertip edilen valilik alayının (12 Eylül 1785) kamuoyunu yakın bir gelecekteki sadâretine hazırlamak amacına hizmet etmek üzere şaşalı ve emsali görülmemiş garipliklerle dolu bir şekilde cereyan etmesi de bunu göstermektedir. Cezayirli Hasan Paşa'nın Ortaköy'deki yalısından kalabalık bir refakatçi eşliğinde bir karaveleye binen Yûsuf Paşa toplar atılarak, mehter vurularak, tuğ ve sancaklar açılmış olarak, çevresi Sarayburnu'na yaklaştıkça sayıları yüzleri bulan filika ve kayıklarla sarılmış olarak "Donanma-yı Hümâyün çıkar gibi" uğurlanmıştır (*Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 198-199).

Nihayet beş ay sonra padişahın tebdil-i kıyâfete Cezayirli Hasan Paşa'nın divanhanesine yaptığı ziyaretin ertesi günü (Saricaoğlu, s. 153) 24 Ocak 1786'da Şahin Ali Paşa azledilerek yerine beklediği gibi Yûsuf Paşa tayin edilmiştir (Vâsîf, s. 315). Böylece sekiz ay öncesine kadar Cezayirli'nin kâhyası olan Yûsuf Paşa (Lafitte-Clavé, s. 152), Kanûni Sultan Süleyman'ın Makbul İbrâhîm Paşa'yı has odabaşıktan doğrudan sadârete yükseltmesi gibi dışarıdan herhangi bir devlet hizmeti ve tecrübesi bulunmadığı halde sadârete getirilmiş oluyordu. Vâsîf'in, "kavânin-i devlete ve kavâid-i saltanata vâkif olmama" (*Târîh*, s. 314) zafiyetinden ötürü azledildiğini kaydettiği selefi için yaptığı niteleme aslında halefi için de geçerlidir. 24 Şubat 1786'da İstanbul'a gelen Yûsuf Paşa (a.g.e., s. 315; *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 132-133; Lafitte-Clavé, s. 165) müneccimbaşı tarafından hazırlanan zâyîçede belirlenen perşembe günü mührü aldı (Aydüz, LXX/257 [2006], s. 235). Hekimbaşı Hâfız Hayrullah ile Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmed Ârif efendilerin 10 Rebûlâhir 1200 (10 Şubat 1786) tarihli azilleri, birinin sürgüne gönderilmesi, diğerinin ev hapsinde tutulması (*Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 129, 130, 144) Yûsuf Paşa'nın tayinine karşı olmalarından kaynaklandığına göre yapılan bu tasarrufun sıkıntısız geçmediği açıktır.

Yeni sadrazamın ilk işlerinden biri "pe-deri mesabesinde" gördüğü Cezayirli Ha-

Koca Yûsuf Paşa